

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n415>
4. Гураленко Н. А., Гордєєв В. В. Конституційний контроль у практиці конституційного суду України. Право та державне управління. 2022. № 2. С. 316-319. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.45>
5. Ірха Ю. Загрози верховенству права в умовах війни в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні та практичні аспекти. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 17.03.2023). С.64-67.
6. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

УДК 341.11

Сеник Т. Б.
*доктор філософії, старший викладач
кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету*

ВИДИ МОДЕЛЕЙ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сучасному етапі формування верховенства права в Україні, прагнення до високих стандартів захисту прав людини в суспільстві та адаптації національного законодавства до європейських стандартів, зокрема у сфері судового розгляду, існує потреба в удосконаленні моделей судочинства загалом та моделі судового розгляду у кримінальному провадженні зокрема.

Практично жоден науковець не заперечує, що моделі судового розгляду поділяються за правовою системою та/або правовою культурою. Водночас більшість дослідників схиляються до думки, що першим типом моделі судового розгляду у кримінальному судочинстві був обвинувальний процес, більшість рис якого відображені в змагальному процесі.

У контексті порівняльного аналізу моделей судового розгляду, слід звернути увагу на позицію О. М. Толочко, який вказує, що «вчені західної доктрини кримінального процесу використовують порівняльний підхід до дослідження типів (моделей) судочинства, що сприяє виділенню, як правило, двох моделей (типів) кримінального процесу: обвинувальний (accusatorial) та інквізиційний (inquisitorial) кримінальний процеси» [1, с. 102].

Водночас вищезазначений науковець вважає, що «якщо до порівняльно-правового критерію приєднати критерій історичний, то в науковому сенсі отримуємо три моделі (типи) кримінального процесу: 1) обвинувальну модель, яку також допустимо іменувати «змагальною»; 2) архаїчну інквізиційну модель; 3) сучасну змішану модель» [1, с. 103].

Окрім того, подібне питання, проаналізовано вченими відносно

досліджень порівняльного права, де їхній поділ базується між традицією звичаєвого права (у цьому випадку описують суворо змагальну модель між сторонами кримінального провадження) та континентальним правом (так звана модель обмеженої змагальності), або ще називають її інквізиційною моделлю.

Учений М. Дамашка стверджує, що існує ще дві моделі судового розгляду у кримінально-правовій літературі, а саме їх поділяють на реактивну та проактивну [2, с. 71]. Науковець зазначає, що вони не автоматично пов'язані з дотриманням ідеальної англосаксонської чи континентальної моделі судового розгляду, але англосаксонські держави зазвичай належать до першої категорії, а континентальні держави – до другої. Реактивна держава – це пасивна держава; вона ґрунтується на припущенні, що не слід втручатися в життя окремих осіб, які повинні бути здатними самостійно справлятися зі своїм життям. Втручання держави може бути виправдане лише конфліктом між особами, а метою такого втручання може бути лише вирішення конфлікту.

Таким чином, втручання держави закінчується там, де закінчується конфлікт. Проактивна держава, з іншого боку, не обмежується вирішенням конфліктів. Право стає інструментом для реалізації конкретних припущень, що стосуються системи цінностей, яку повинна впроваджувати система правосуддя.

Отож, якщо система правосуддя має досягти конкретних цілей, правила кримінального процесу повинні забезпечувати реалізацію цих цілей, наприклад, дозволяючи кримінальному судочинству досягти мети запобігання злочинам або встановлення справедливого судового розгляду [2, с. 73].

Цілком очевидно, що такі підходи суперечать правовій системі та культурі, яка змінювалася в процесі еволюції держави, адже кожна окрема країна обрала свій власний шлях в результаті чого сформувалися відповідні моделі судового розгляду в кримінальному провадженні. Окрім того, кожна модель судового розгляду характеризується певним процесуальним стилем введення судового розгляду, який формується конкретними інституційними домовленостями. Відмінності між моделями судового розгляду будуть одразу очевидними при вході до залу суду в певній країні, а з початком судового розгляду ці відмінності стануть ще більш очевидними. Найбільш характерні риси моделей судового розгляду будуть дослідженням наступних наукових доробків, які будуть окреслювати та визначати конкретні процесуальні рішення та взаємодію з іншими елементами певної моделі судового розгляду кримінального провадження.

Варто зазначити, модель судового розгляду має не лише регулятивну, але й змагальну та імперативну роль, окрім того, має на меті впливати на процесуальну поведінку учасників кримінального провадження таким чином, щоб вона відповідала певній системі цінностей, моралі та верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Толочко О. М. Типологічна характеристика кримінального процесу України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2019. № 1(58). С. 101 — 111. URL : http://www.visnyknapu.gov.ua/files/issues-2019/PDF/01-2019/visnyk_NAPU_1_2019_UA_9.pdf (дата звернення: 15.04.2026).
2. Damaška M., *The Faces of Justice and State Authority*. *Yale Law*

УДК 340.1

Теремцова Н. В.
*к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії
права та держави,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

КОНЦЕПТ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ

Для сучасної української юриспруденції та світової спільноти досвід України є унікальним прикладом функціонування правової держави в умовах повномасштабної екзистенційної загрози. Ключовим викликом цього періоду є пошук динамічної рівноваги між ефективністю державного управління задля цілей національної безпеки та збереженням засадничих демократичних стандартів. Зазначена проблематика висвітлює здатність правопорядку зберігати свою сутність під тиском зовнішньої агресії.

Відповідно до ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із обов'язковим зазначенням строку їх дії. Така дерогація є об'єктивною необхідністю: право на свободу пересування, вільний вибір праці чи право на мирні зібрання можуть бути тимчасово звужені задля захисту суверенітету та територіальної цілісності держави.

Однак правова держава навіть у стані війни має чітко визначені межі конституційної непорушності, що складають ядро прав і свобод людини:

1. Категорія абсолютних прав (Non-derogable rights). Навіть у періоди найгострішого збройного конфлікту не можуть бути обмежені право на життя, повагу до людської гідності, заборона катувань чи жорстокого поводження, право на професійну правничу допомогу та неприпустимість зворотної дії закону, що погіршує становище особи (ч. 2 ст. 64 Конституції України та ст. 15 Конвенції про захист прав людини). Ці права складають гуманістичний фундамент держави, який не підлягає ревізії за жодних обставин.

2. Застосування трискладового тесту та принципу пропорційності. Будь-яке втручання держави у сферу особистих чи політичних свобод має бути обґрунтованим виключно нагальною військовою необхідністю. Захід має бути: 1) встановлений законом; 2) переслідувати легітимну мету; 3) бути необхідним у демократичному суспільстві. Конституційний Суд України (зокрема у рішеннях 2022–2026 рр.) наголошує: обмеження мають бути пропорційними загрозі, не нівелюючи сутність самого права.

3. Судовий та конституційний контроль як засіб протидії свавіллю.